

ОЦІНОЧНІ ПОНЯТТЯ У ПРОЕКТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АВТОРСЬКЕ ПРАВО І СУМІЖНІ ПРАВА»: ТЕОРЕТИКО- ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Косович В.М.,

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та філософії права юридичного факультету
Львівського національного університету імені І.Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6551-2686>
e-mail – vitaliy.kosovych@lnu.edu.ua*

Косович В. М. Оціночні поняття у проекті Закону України «Про авторське право і суміжні права»: теоретико-практичний аналіз.

Стаття присвячена аналізу проекту Закону України «Про авторське право і суміжні права» реєстраційний номер 5552-4 від 09.06.2021 р. (далі Проекту) на предмет використання оціночних понять як мовного засобу нормопроектної техніки. Дано визначення оціночного поняття. Констатується, що використання оціночних понять є властивістю не лише вітчизняного законодавства, а й законодавства інших держав. Звернуто увагу на те, що їх введення у тексти законодавчих актів є об'єктивно неминучим, забезпечує індивідуалізацію правового регулювання і найбільш повний захист прав та інтересів суб'єкта права, однак створює умови для можливого суб'єктивного правозастосовного розсуду. Тому якість Проекту обумовлюється і належним використанням у ньому оціночних понять.

Визначено (дано перелік) оціночних понять використаних у тексті Проекту. Проведено порівняння цих понять із відповідними поняттями, використаними в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (глава 9 «Інтелектуальна власність») та розділі 1 «Авторське право і суміжні права» частини 2 Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності, прийнятої СОТ. Зроблено висновок про певну відповідність й вочевидь закономірність використання оціночних понять як у Проекті, так і згаданих правових актах. Значна частина цих понять повністю або частково дублюється, наприклад оціночні поняття «справедлива винагорода» та «нормальне використання».

З метою сприяння належному використанню нормопроектантами у тексті Проекту оціночних понять запропоновано перелік передумов для їх введення у розроблювані нормативно-правові акти.

Зазначено, що наявність у тексті нормативно-правових актів оціночних понять обумовлює необхідність дотримання певних правил інтерпретації та застосування оціночних норм. Запропоновано систематизований перелік таких правил, що у перспективі сприятиме ефективному використанню майбутнього закону для забезпечення прав носіїв інтелектуальної власності.

Ключові слова: авторське право, право інтелектуальної власності, оціночні поняття, Угода про асоціацію, тлумачення і застосування оціночних норм.

Kosovych V. M. Evaluation concepts in the draft Law of Ukraine on Copyright and Related Rights: theoretical and practical analysis.

The article is devoted to the analysis of the draft Law of Ukraine on Copyright and Related Rights registration number 5552-4 dated 09.06.2021 (hereinafter the Draft) for the use of evaluation concepts as a language tool of rule-drafting technique. The definition of evaluation concept is given. It is stated that the use of evaluation concepts is not only a property of domestic law, but also legislation of other countries. Attention is drawn to the fact that their introduction into the texts of legislative acts is objectively inevitable, provides individualization of legal regulation and the fullest protection of the rights and interests of the subject of law, but creates conditions for possible subjec-

tive law enforcement discretion. Therefore, the quality of the Draft is determined by the proper use of evaluation concepts.

The list of evaluation concepts used in the text of the Draft is defined. The latter are compared with the corresponding concepts used in the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand (Chapter 9 «Intellectual Property») and Section 1 «Copyright and Related Rights» of Part 2 of the WTO Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights. The conclusion is made that there is a certain correspondence and obvious regularity of the use of evaluation concepts both in the Draft and the mentioned legal acts. Many of these concepts are completely or partially duplicated, such as the «fair reward» and «normal use».

In order to promote the proper use of evaluation concepts in the text of the Draft by its designers a list of prerequisites for their introduction into the developed regulations is proposed.

It is noted that the presence of evaluation concepts in the text of normative legal acts necessitates the observance of certain rules of interpretation and application of evaluation norms. A systematic list of such rules, which in the long run will contribute to the effective use of future law to ensure the rights of intellectual property holders, is proposed.

Key words: copyright, intellectual property law, evaluation concepts, the Association Agreement, interpretation and application of evaluation norms.

Постановка проблеми. До останнього покоління невід’ємних основоположних прав людини правознавці сьогодні відносять і права інтелектуальної власності. Ілюстрацією їхньої важливості для сучасного суспільства є комплекс міжнародних та національних правових актів, спрямованих на формування юридичного механізму забезпечення вказаної категорії прав. Серед міжнародних документів, що фактично формують універсальні стандарти стосовно реалізації, охорони й захисту прав інтелектуальної власності, варто відзначити Паризьку конвенцію про охорону промислової власності [1], Бернську конвенцію про охорону літературних і художніх творів [2], Угоду про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності [3], прийняту Світовою організацією торгівлі та інші. У вітчизняній правовій системі законодавчою основою закріплення цих прав слугує законодавство у сфері інтелектуальної власності. Важливо наголосити, що юридичним підґрунтям для дієвої реалізації прав інтелектуальної власності слугує насамперед якісна нормативна база. Якісність законодавства обумовлюється його відповідністю вимогам та правилам нормопроектної техніки. В цьому контексті варто звернути увагу на належне використання у текстах нормативно-правових актів оціночних понять у зв’язку з практично відсутньою правовою регламентацією вказаного питання. Саме тому дослідження, поданого на розгляд Верховної Ради України, проекту Закону України «Про авторське право і суміжні права» (реєстраційний номер 5552-4 від 09.06.2021 р. Далі - Проект) [4] на предмет використання оціночних понять має актуальне наукове та практичне значення.

Стан опрацювання цієї проблематики. Питання юридичного забезпечення права інтелектуальної власності в Україні всебічно досліджується вітчизняними науковцями. Варто згадати праці К.О. Афанасьєвої, В.С. Дроб’язка, С.М. Клейменової, Є.О. Харитоновна, А.В. Шабаліна, Р.Б. Шишки, А.С. Штефан, О.С. Яворської. Водночас, на нашу думку, додаткового аналізу потребують проєктовані новації у законодавчій регламентації питань авторського права крізь призму використання саме такого засобу нормопроектної техніки як оціночне поняття.

Метою статті є визначення основних оціночних понять, використаних у Проекті Закону України «Про авторське право і суміжні права», встановлення відповідності правил їх використання міжнародно-правовій практиці, перевірка обґрунтованості їх введення у тексти законодавчих актів та окреслення перспектив тлумачення й застосування оціночних норм Проекту.

Виклад основного матеріалу. Насамперед нагадаємо, які поняття (терміни) вважаються у правовій науці оціночними. На основі раніше проведених досліджень вважаємо, що оціночне поняття – це виражена у юридичній нормі абстрактна характеристика соціальної (особистої, групової та ін.) значущості реальних або потенційних фактів, що має бути неодмінно конкретизована під час його застосування чи реалізації, завдяки чому забезпечено юридичне реагування держави на всі індивідуалізовані факти, яким притаманна зафіксована у юридичній нормі значущість.

Використання оціночних понять є властивістю не лише вітчизняного законодавства¹ [5, с. 294]. Вони, для прикладу, притаманні кримінальному процесу (й відповідно джерелам права, що визначають засади

¹ Для прикладу, Цивільний процесуальний кодекс України у редакції станом на 2012 р. містив понад 180 оціночних понять, за допомогою яких було сформовано 320 статей.

кримінального судочинства) таких держав як Франція, Німеччина, Італія, Австрія, Іспанія, Англія, США, Канада [6, с. 135].

Практично усі дослідники оціночних понять констатують, що їх введення у тексти законодавчих актів є об'єктивно неминучим, забезпечує індивідуалізацію правового регулювання і найбільш повне забезпечення прав та інтересів суб'єкта права, однак створює умови для можливого суб'єктивного правозастосовного розсуду (угляду).

Ціла низка таких понять присутня і у досліджуваному нами Проекті. Для ілюстрації змодельюємо таблицю, в якій дамо перелік використаних у Проекті основних оціночних понять. Також спробуємо показати їхню відповідність формально невизначеним поняттям, що містяться у нормах міжнародного права у сфері правової охорони інтелектуальної власності, використавши Угоду про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності та відповідні норми Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (в якій власне міжнародні стандарти знайшли своє певне відображення).

Проект Закону України «Про авторське право і суміжні права» (реєстраційний номер 5552-4 від 09.06.2021 р.).		Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Глава 9 «Інтелектуальна власність»)	
№ статті	Оціночні поняття	№ статті	Оціночні поняття
пункт 48 ч. 1 ст. 1	<u>належний розшук</u>	ст. 157	<u>належний та ефективний рівень</u>
пункт 57 ч. 1 ст. 1	<u>нормальне функціонування</u>	ст. 158	<u>належне та ефективне виконання</u>
пункт 17 ч. 1 ст. 6	<u>інші твори</u>	ст. 159	<u>належне сприятливе середовище</u>
пункт 6 ч. 1 ст. 7	<u>критерії оригінальності</u>	ст. 159	<u>відповідна законодавча база</u>
ч. 3 ст. 10	<u>достатні підстави</u>	ст. 162	доведено до <u>загального відома</u>
ч. 2 ст. 11	<u>достатні підстави</u>	ст. 170	<u>справедлива винагорода</u>
ч. 4 ст. 13	<u>справедлива винагорода</u>	ст. 170	<u>загальнодоступні місця</u>
ч. 5 ст. 13	<u>нормальне використання</u>	ст. 172	<u>короткі витяги</u>
ч. 8 ст. 13	<u>інтерактивне надання доступу</u>	ст. 172	<u>поодинокі відтворення</u>
ч. 3 ст. 16	<u>справедлива винагорода</u>	ч. 3 ст. 172	<u>окремі особливі випадки, нормальне використання, невинуватено перешкоджають</u>
ч. 4 ст. 20	якісно і (або) кількісно <u>значний внесок</u>	ч. 1 ст. 175	<u>поодинокі або випадкові, та які є складовою й суттєвою частиною технологічного процесу</u>
ч. 6 ст. 20	<u>істотна зміна; суттєвий, визначений якісно і кількісно внесок</u>	ч. 2 ст. 175	<u>обсяг, виправданий метою</u>
пункти 1,2,6,7,8 ч. 1 ст. 22	обсяг, <u>виправданий поставленою метою</u>	ч. 3 ст. 175	<u>нормальне використання, невинуватено перешкоджають</u>
пункт 1 ч. 1 ст. 24	<u>систематичний характер</u>	ч. 1, 2 ст. 176	<u>належна правова охорона</u>
пункт 2 ч. 1 ст. 25	<u>систематичний характер</u>	ч. 4 ст. 176	<u>необхідний обсяг</u>
пункт 2 ч. 1 ст. 26	<u>суттєво подібна</u>	ст. 177	<u>необхідна правова охорона</u>
ч. 2 ст. 26	<u>необхідні виключно для належного використання</u>	ч. 1, 2, 3, 4. ст. 179	<u>справедлива винагорода</u>
пункт 3 ч. 1 ст. 27	<u>систематичний характер</u>	ч. 2 ст. 184	<u>суттєво подібна</u>
ч. 4 ст. 27	<u>багаторазове та систематичне вилучення; незначних частин; нормальне використання; невинуватено завдають шкоди</u>	ч. 3 ст. 184	<u>невинуватено перешкоджає, нормальна експлуатація</u>
ч. 2. 3 ст. 29	<u>справедлива винагорода</u>	ч. 1 ст. 189	<u>нормальне використання</u>

ч. 1 ст. 31	<u>належний розшук</u>	ч. 2 ст. 189	<u>необхідний обсяг</u>
ч. 1 ст. 32	<u>справедлива винагорода</u>	ч. 3 ст. 189	<u>невиправдано перешкоджає, нормальне користування</u>
ч. 2 ст. 34	<u>інше</u> посягання		
ч. 2 ст. 35	<u>виключне</u> майнове право		
ч. 6 ст. 38	<u>нормальне</u> використання		
пункт в ч. 1 ст. 39	<u>суттєва зміна</u>		
ч. 1 ст. 40	<u>справедлива винагорода</u>		
пункт 2 ч. 1 ст. 45	обсяг, <u>виправданий поставленою метою</u>		
ч. 5 ст. 45	<u>нормальне</u> використання		
ч. 1 ст. 47	<u>справедлива винагорода</u>		
пункт 3 ч. 1 ст. 55	<u>неналежний</u> розподіл		
пункт 4 ч. 3 ст. 57	<u>ефективний, співрозмірний і стримуючий розмір компенсації; тривалість, систематичність та обсяг порушення, наміри порушника, інші об'єктивні обставини</u>		
ч. 5 ст. 58	<u>достатній обсяг; коректні дані, достатні для належного надсилання</u>		
ч. 3 ст. 60	<u>можливі заходи</u>		

Розділ 1 «Авторське право і суміжні права» частини 2 Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності, прийнятої СОР, містить наступні оціночні поняття: «широке розповсюдження», «значно послаблює», «суттєвий об'єкт» (ст. 11), «особливі випадки», «звичайне використання», «надмірна шкода» (ст. 13), «справедлива компенсація», «суттєва шкода» (ст. 14).

З чисто статистичної точки зору можемо акцентувати, що оціночні поняття використано у 35 нормативно-правових приписах Проекту (при цьому ми не брали до уваги напівоціночні поняття та оціночні поняття, що формалізовані у самому Проекті), який містить 60 статей. Це дає підстави констатувати високу наповненість норм Проекту оціночними поняттями.

Серед оціночних понять, що найчастіше зустрічаються, варто відзначити такі, як «справедлива винагорода» та «систематичний характер». Низка оціночних понять, вочевидь виходячи із їхньої практичної важливості, конкретизуються у самих нормах Проекту. Так, у ч. 3 ст. 50 Проекту вказано, що «договір щодо розпоряджання майновими правами на об'єкти авторського права або суміжних прав вважається укладеним, якщо сторонами досягнуто згоди щодо всіх істотних умов...», а далі дається перелік таких умов для всіх видів договорів щодо розпоряджання майновими правами на об'єкти авторського права або суміжних прав.

Найбільшу насиченість оціночними поняттями спостерігаємо у п. 4 ч. 3 ст. 57 та ч. 5 ст. 58 Проекту. Зазвичай максимально правильно оцінити таке наповнення норм оціночними поняттями можна лише за результатами детального аналізу правозастосовної практики. Водночас надмірна неформалізованість юридичних норм створює передумови для правозастосовного суб'єктивізму і потребує певних гарантій їх належного застосування.

Зіставивши наявні у Проекті і згаданих Угодах оціночні поняття, можемо зробити висновок про певну відповідність й вочевидь закономірність їх використання. Значна частина цих понять повністю або частково дублюється. Як наприклад, оціночні поняття «справедлива винагорода» чи «нормальне використання».

Сьогодні науковці напрацювали перелік передумов для використання оціночних понять у проєктованих нормативно-правових актах. До них можна віднести такі, як: необхідність створення правових норм, призначених для регулювання суспільних відносин, соціальна значущість яких швидко змінюється з плином часу; практична складність або неможливість передбачити всі суттєві для справи факти, що можуть мати «задане» у законі значення, зокрема, у випадку набуття певними явищами «узаконеної» соціальної значущості лише у сукупності з індивідуальними особливостями кожного конкретного відношення; необхідність створення приписів для впливу на відносини та факти, які мають ідентичну соціальну значущість, проте формальні ознаки яких різні у кожній конкретній ситуації; необхідність регулювання відносин з яскраво вираженим морально-етичним змістом, що можуть мати різноманітні варіанти, «відтінки», які неможливо

наперед обмежити показниками; у випадку створення правових норм, що будуть конкретизуватись, доповнюватись, уточнюватись у процесі подальшої правотворчої роботи; при формулюванні структурних елементів диспозитивної правової норми (гіпотези та диспозиції), яка передбачає можливість використання як обставини для виникнення, зміни чи припинення правовідносин суб'єктивних потреб та інтересів суб'єкта правовідносин (за умови, що ці потреби та інтереси не «посягають» на права інших та інтереси суспільства); у разі моделювання правових норм, що закріплюють загальні засади правового регулювання [7, с. 57-65]. Кожна з наведених передумов не лише відособлено, а й у комплексі з іншими наголошує на необхідності введення у правові норми оціночних понять.

Спробуємо оцінити правильність введення у текст Проекту оціночних понять крізь призму цих передумов. Оскільки така перевірка всіх оціночних понять потребує окремого дослідження, для ілюстрації звернемо увагу лише на окремі з них. Оберемо предметом дослідження використане у багатьох статтях проекту оціночне поняття «справедлива винагорода» і переповнену оціночними поняттями ст. 57 Проекту. Для кращого розуміння змістовного навантаження оціночних понять аналізуватимемо їх у контексті відповідної норми. Так, відповідно до ч. 3 ст. 16 «автори аудіовізуального твору ... мають право на *справедливу винагороду* за публічне сповіщення, прокат примірників цього аудіовізуального твору». Доцільність використання у цій нормі оціночного поняття обґрунтовується необхідністю врахування при визначенні розміру винагорода за використання об'єкта авторського права комплексу факторів – обсягу, змісту, часу, простору, витребовуваності споживачем, популярності тощо, тобто наяву практична складність або неможливість передбачити (формалізувати) всі суттєві для забезпечення прав автора чинники, які в окремих випадках мають враховуватись лише у сукупності з індивідуальними особливостями кожного конкретного правовідношення.

Стаття 57 Проекту присвячена регламентації засобів цивільно-правового захисту авторського права і суміжних прав. У частині 3 цієї статті вказано, що розмір компенсації має бути *ефективним, співрозмірним і стримуючим* та має *застосовуватись таким чином, щоб уникнути створення перешикод законній діяльності та забезпечити захист від зловживань*. При визначенні розміру компенсації судом враховується *тривалість та систематичність* порушення, *обсяг* порушення, сфера господарювання та *наміри* порушника, а також *інші об'єктивні обставини*. На нашу думку, причина створення такої формально невизначеної норми така ж, як і у випадку із оціночними поняттями «справедлива винагорода». Однак, така компіляція оціночних положень норми може обумовити індивідуальність кожного конкретного випадку (кожної справи), пов'язаного із компенсацією порушеного авторського права, а з часом призвести до неуніфікованості підходів та розбіжностей при вирішенні аналогічних справ. Тому для ефективного застосування цієї юридичної норми (як зазначалось) необхідні певні гарантії, які знаходяться у площині правил тлумачення й застосування оціночних норми (норм з оціночними поняттями).

На основі проведених раніше досліджень можемо запропонувати наступні правила тлумачення оціночних понять: роз'яснення змісту тотожних оціночних понять у одному і тому ж нормативно правовому акті повинно бути однаковим; розуміння одного і того ж оціночного поняття, що використане у різних нормативно правових актах, може бути однаковим, якщо воно міститься у правових нормах однієї галузі права; тлумачення одного і того ж оціночного поняття у різних галузях права повинно бути різним, враховуючи особливості правового регулювання кожної галузі права; соціально-значимі складові, передбачені оціночними поняттями, повинні пропонуватись інтерпретатором відповідно до існуючих у юридичній теорії та практиці знань про них (бути опосередковані та підтверджені практикою правового регулювання); трактування оціночного терміну повинно бути співвідносним із його сприйняттям та баченням суспільством, відповідати правовій свідомості громадян; тлумачення змісту оціночних понять повинно здійснюватись шляхом використання формально визначених та зрозумілих термінів; необхідність інтерпретації однакових оціночних понять, що містяться у нормах українського та міжнародного права, на основі єдиних підходів.

Для ілюстрації можливості використання таких правил на практиці розглянемо підходи щодо тлумачення однієї з ключових категорій авторського права – поняття «оригінальності». Як вірно зазначає Л. Майданик, хоч у законодавстві України оригінальність як ознака твору безпосередньо не передбачена, однак непряме посилення на критерій оригінальності як підставу для охорони об'єкта авторського права здійснюється у п. е) ст. 10 діючого на сьогодні Закону України «Про авторське право і суміжні права» [8, с. 32]. До того ж відповідне положення збережено і в п. 6 ч. 1 ст. 7 Проекту. В одній із справ суд, вирішуючи питання щодо наділення самостійною правовою охороною частини аудіовізуального твору – його персонажа, визначив критерії його оригінальності: оригінальне ім'я та зовнішність персонажа; індивідуалізуючі риси характеру; єдність візуального зображення й художнього опису (образ, риси характеру, манери поведінки) у свідомості певного кола осіб (для сприйняття якими створено персонаж); наявність комерційного потенціалу для його використання внаслідок їх відомості (популярності) серед певного кола осіб. Оригінальність твору суд

протрактував таким чином: оригінальний твір не повинен бути скопійований з іншого твору і повинен містити значний обсяг власного творчого матеріалу [9].

Гарантії належного застосування оціночних норм вважаємо за можливе поділити на дві групи: ті, що стосуються змісту, та ті, що стосуються форми правозастосовних актів. Перша група охоплює такі правила: рішення правозастосовувача не може базуватися лише на його власному угляді. Необхідна наявність достатньої інформації про соціально-значимі чинники, визначені оціночним поняттям; наявна інформація про соціальну значимість речей, дій тощо охоплених оціночними поняттями повинна бути додатково (ще раз) досліджена і підтверджена безпосередньо правозастосовувачем; мотивуючи прийняття рішення, правозастосовувач не тільки зобов'язаний вказувати на ознаку діяння, яка стала основою для такого рішення, а й на підстави визнання наявності у діянні певної соціально значимої ознаки; правозастосовні рішення можуть прийматися лише за умови досягнення повної відповідності між соціальною значимістю оцінюваного діяння та соціальною значимістю таких діянь, окреслених оціночними нормами.

У випадку оформлення правозастосовних рішень на основі оціночних понять мають дотримуватися наступні структурні правила: у описовій частині мають обов'язково бути окреслені фактичні обставини справи, що охоплюються та регулюються оціночними поняттями; у мотивувальній частині повинно міститися додаткове пояснення (аргументація) певної юридичної оцінки, що дається на основі і в межах визначених оціночними поняттями, тобто обґрунтування відповідності соціальної значимості кваліфікованого діяння соціальній значимості визначеній оціночними поняттями.

Висновки. Підсумовуючи, варто зауважити, що юридико-технічна оцінка проекту Закону України «Про авторське право і суміжні права» дає підстави констатувати наявність у його тексті значної кількості оціночних понять. Зіставлення Проекту із нормами міжнародного права у сфері інтелектуальної власності вказує на певну відповідність та закономірність оперування формально невизначеними нормами для захисту авторських прав як на національному, так і міждержавному рівнях. Наявність у Проекті оціночних понять попри їхню безсумнівну позитивність у плані індивідуалізації юридичного захисту прав інтелектуальної власності у різноманітних правовідносинах створює загрозу правозастосовного суб'єктивізму. Тому такі поняття повинні вводитися у тексти нормативно-правових актів лише за наявності певних передумов, а норми з оціночними поняттями повинні інтерпретуватися та застосовуватися відповідно до запропонованих у нашому дослідженні юридико-технічних правил.

Список використаних джерел:

- Паризька конвенція про охорону промислової власності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text (дата звернення 21.12.2021).
- Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text (дата звернення 21.12.2021).
- Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018 (дата звернення 21.12.2021).
- Проект Закону України «Про авторське право і суміжні права» № 5552-4 від 09.06.2021 р. Верховна Рада України: офіційний веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72188 (дата звернення 21.12.2021).
- Турчин-Кукаріна І. Визначення змісту та обсягу цивільно-процесуального оціночного поняття «розумний строк». Право України. 2012. № 7. С. 294-301.
- Стратонов В.М. Перспективи розвитку й використання оціночних понять і термінів у кримінальному процесі України. Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування: тези доп. та повідомл. учасн. II Всеукр. наук.-практ. конф., м. Львів, 24-25 листопада 2016 р.; за заг. ред. І.Д. Шутака. Харків : Право, 2016. С. 135-142.
- Косович В.М. Оціночні поняття як засіб юридичної техніки: монографія. Львів : Тріада-плюс, 2010. 191 с.
- Майданик Л. Поняття оригінальності твору в авторському праві: досвід ЄС, України та інших зарубіжних країн. Підприємництво, господарство і право. 2018. Вип. 10. С. 32-36.
- Рішення Господарського суду Харківської області від 14 серпня 2017 р. у справі № 922/1900/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68311267> (дата звернення 22.12.2021).